

Izvorni znanstveni rad
UDK 394.6 Turopolje (091)(497.5)“18“
Primljeno 2013-10-31
Prihvaćeno za tisak 2014-02-12

PLEMENITA OPĆINA TUROPOLJE I VELIKOGORIČKO SAJMIŠTE 1860.-1899.

Hrvoje Malčić, Zagreb

Sažetak

U ovom će radu biti prikazan razvoj velikogoričkog sajmišta od 1860. do 1899. godine. U uvodu se donosi pregled kronologije uvođenja godišnjih sajмова u Veliku Goricu, kao i osvrt na tjedne i “korizmene” sajmove. Analiza sajmišta provest će se primarno iz sačuvanih zapisnika sajmišnih prihoda Plemenite općine Turopolje (POT). Pri tome će se u obzir uzimati promjene sajamskog cjenika i prostorno širenje sajmišta. Prihodi sajmišta odnose se na sredstva koja su se slijevala u blagajnu POT-a na ime regalnog prava pobiranja sajmišnih pristojbi (“pjacovine”). Korištenjem izvorske arhivske građe iz zapisnika sjednica POT-a i sačuvanih godišnjih proračuna POT-a, u ovom će se radu - uz ukupne godišnje prihode od sajмова - dati i analiza pojedinih godišnjih sajмова. Ona će pružiti uvid u dinamiku trgovanja na velikogoričkom sajmištu kroz godinu. Na temelju sačuvanih spomenutih proračuna analizirat će se i udio prihoda velikogoričkih sajмова u ukupnim prihodima POT-a. Ta će analiza služiti kao osnova interpretaciji mijenjanja uloge velikogoričkog sajmišta u istraživanom razdoblju.

Ključne riječi: Velika Gorica, Plemenita općina Turopolje, velikogoričko sajmište

Uvod

Velika je Gorica službeno pravo održavanja sajмова dobila 1602. godine. Među razlozima odabira upravo Velike Gorice za dodjeljivanje te povlastice svakako je značajnu ulogu igrao njen povoljan položaj uz staru cestu, na otprilike pola puta između Zagreba i Siska. U turopoljskom je kontekstu njen položaj također bio središnji, između Vukomeričkih gorica na jugu te Posavine na sjeveru. Pretpostavlja se da su se zahvaljujući takvom položaju u Velikoj Gorici i rani-

je na određene datume bili okupljali trgovci i obrtnici. Kao i drugdje, najranija okupljanja su bila povezana s crkvenim proštenjima. Proštenja su imala značenje društvenih događaja koji su u jednom trenutku okupljali najveći broj ljudi iz neke sredine, a samim time bila su i najprikladnije mjesto za eventualnu prodaju ili razmjenu vlastitih proizvoda. U prilog ovoj tezi ide i tradicionalno imenovanje sajмова prema blagdanima / svetcima.¹ U tom se smislu prva dozvola za održavanje sajma u Velikoj Gorici tumači kao potvrda već postojećeg stanja.

O značajnosti sajmišnog prava najbolje svjedoče dvije inicijative koje su u prvoj polovici 17. stoljeća djelovale na afirmaciji Velike Gorice kao lokalnog središta. To se, prije svega, odnosi na inicijativu POT-a iz 1614. da tamo počne održavati svoja *spravišča* (sjednice).² Drvena zgrada POT-a dovršena je 1617., a iste se godine po prvi put spominje velikogorička škola.³

Razvojni potencijal koji je otvarala dozvola održavanja sajmišta s početka 17. stoljeća u punoj se mjeri počeo realizirati tek u drugoj polovici 19. stoljeća. Bilo bi pogrešno tvrditi da do tada nije postojao nikakav značajniji razvoj mjesta, no do ovog je razdoblja on ipak bio značajno sporiji. Dragutin Seljan u prvoj polovici 19. stoljeća svjedoči o znamenitim sajmovima koji su se u to vrijeme višeput godišnje bili održavali u Velikoj Gorici.⁴ Do sredine 19. stoljeća Velika Gorica profilirala se i kao središte obrta u Turopolju. Procvat obrta doveo je do potrebe udruživanja obrtnika u prvoj polovici 19. stoljeća. "Protokol goričkih meštrov" iz 1844. svjedoči o postojanju ceha. Godine 1846. ceh je potvrđen "Privilegijom velikogoričkog ceha" s potpisom kralja Ferdinanda I.⁵ Prvi sačuvani popis velikogoričkih obrtnika datiran je u 1847. godinu, a prema njemu je u Velikoj Gorici djelovalo 35 obrtnika.⁶ Prema popisu stanovništva iz 1857. godine broj obrtnika

¹ Rudolf Horvat, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1994., str. 49.

² Emilij Laszowski, *Povijest Turopolja, sv. I*, Zagreb, 1910., str. 395-396; Sjednice su se do 1848. naizmjenično održavale u Lukavcu i Velikoj Gorici, a od 1848. održavale su se samo u Velikoj Gorici.

³ Isto; Zgrada POT-a u Velikoj Gorici u izvorima se opisuje trima imenima: "grad" (*arx*), "zidani dvor" (*curia murata*) i "vijećnica" (*domus consistorialis*). Nakon što je 1765. izgrađena zidana zgrada, počeo će dominirati naziv "grad", u smislu "utvrda". Naziv "grad" se na području Turopolja odnosio na zgradu POT-a u Velikoj Gorici i dvorac Lukavec. Na obje te lokacije naizmjenično su se održavale sjednice POT-a. Nakon preseljenja svih sjednica u Veliku Goricu 1848., velikogorička se zgrada stala nazivati "Turopoljski grad" ili samo "Grad". U nastavku teksta pojam "Grad" valja razumijevati u smislu "zgrada POT-a u Velikoj Gorici."

⁴ Dragutin Seljan, *Zemljopis pokrajina ilirskih ili Ogledalo zemlje*, Zagreb, 2005., str. 89.

⁵ *Imenik male privrede 1983.*, Velika Gorica, 1983.; Specifičnost velikogoričkog ceha bila je ta da je okupljao obrtnike svih struka. Iz tog se je razloga nazivao "Veliki ceh".

⁶ Muzej Turopolja, br. knj. 89, *Popis velikogoričkih meštrov*

na području čitavog velikogoričkog kotara popeo se na 110.⁷ Izdvajanje Velike Gorice kao lokalnog središta obrta objašnjavamo upravo njenom sajmišnom funkcijom. Otvaranje obrta u Velikoj Gorici obrtniku je automatizmom otvaralo mogućnost ponude vlastitih proizvoda na sajmovima na kojima je redovito bila najveća cirkulacija ljudi u Turopolju.

Godišnji sajmovi⁸

Poveljom kralja Rudolfa II. od 29. ožujka 1602. županu plemića turopoljskog polja Ivanu Poglediću podijeljena je dozvola za održavanje četiri godišnja sajma (*Svečnički, Telovski, Angelski i Matejevski*) i tjednih sajмова koji su se imali održavati svake nedjelje pokraj crkve Blažene Djevice Marije u Velikoj Gorici.⁹ I godišnjim i tjednim sajmovima date su iste povlastice kao one sajмова održavanih u slobodnim kraljevskim gradovima, trgovištima i slobodnim selima.¹⁰

Nije poznata točna godina početka održavanja petog godišnjeg sajma, no znamo da je osnovan između 1602. i 1645. Naime, u jednom dokumentu iz 1645. koji navodi prihode koje je Plemenita općina imala iste godine spominju se prihodi od “pet sajмова u Velikoj Gorici preko godine običavanih držati”.¹¹ S obzirom da za svaki od ostalih sajмова postoji zapisana točna godina osnutka, vjerojatno je riječ o Filipovskom sajmu redovito održavanom 1. svibnja.¹²

⁷ Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1985., str. 51-54.; Gross upozorava da se od svih podataka skupljenih u popisu 1857. upravo podatci o zanimanju smatraju najmanje pouzdanima. Ovaj sud obrazlaže izuzetno kompleksnom klasifikacijom razreda zanimanja (njih 18). Tako je često osoba koja je ispunjavala listove sama prosuđivala kojoj rubrici pripada koje zanimanje.

⁸ Oblici naziva nekih godišnjih sajмова koji se koriste u tekstu nisu uvijek identični u izvorima. U tekstu su korišteni oblici najučestaliji u izvorima. Navodimo one oblike naziva sajмова koji su u izvorima bili najčešće korišteni, a u zagradu su stavljeni oblici koji se počinju koristiti od početka 20. stoljeća: *lucinjski (lucijski), novoletni (novogodišnji), svečnički (sviječnički), telovski (tijelovski), angelski (anđelski), matejevski (matejski), terezinski (terezijski), imbrijevski (imbrijski)*.

⁹ Emilij Laszowski, *Monumenta Historica nob. communitatis Turopolje olim “Campus Zagrebiensis” dictae, volumen quartum*, Zagreb, 1908, prilog 41, str. 79-80.

¹⁰ Isto.

¹¹ Laszowski, *Monumenta, vol IV*, prilog 77, str. 136-137., “(...) *quinque nundinis in Maior Goricza per anni circulum celebrari solitis* (...)”.

¹² U sudskom sporu oko prava pobiranja sajamskih pristojbi, koji je od 1924. do 1936. Plemenita općina Turopolje vodila s upravnom općinom Velika Gorica, Plemenita je općina tvrdila da je *Filipovski sajam* bio osnovan poveljom Rudolfa II. iz 1602., no ona ne donosi nikakav spomen toga sajma. (HDA, FPOT, br. kut. 219)

Godine 1649. kralj Ferdinand III. odobrio je održavanje šestog sajma na dan po blagdanu sv. Lovre.¹³

Godine 1831. kralj Franjo I. potvrdio je povelju kojom se Velikoj Gorici odobrava održavanje još dvaju sajмова, tzv. Lucinjskog i Terezinskog sajma.¹⁴ U istoj je povelji odobrio i održavanje novih dvaju sajмова u Dubrancu, također u vlasništvu Plemenite općine Turopolje.¹⁵

Sljedeći godišnji sajam u Velikoj Gorici bio je Josipovski. Josipovski je sajam zapravo bio Dubranski sajam koji je 1831. bio odobrio Franjo I. u terminu 30. lipnja, no visoko namjesničko vijeće uslišalo je molbu Plemenite općine Turopolje te ga je 1868. prebacilo u Veliku Goricu na utorak nakon blagdana sv. Josipa.¹⁶

Godine 1882. odjel za unutarnje poslove zemaljske vlade djelomično je uvažio molbu *Plemenite općine Turopoljske* odobrivši joj održavanje dvaju novih, umjesto traženih triju godišnjih sajмова.¹⁷ Termini novih sajмова bili su 2. siječnja i 21. srpnja, a nazivali su se Novoletnim i Magdalenskim.¹⁸ Time se broj godišnjih sajмова u Velikoj Gorici popeo na 11. Dvanaesti godišnji sajam u Velikoj Gorici, Imbrijeviški, prvi je put održan 1884.¹⁹

Tablica 1: Prikaz uvođenja godišnjih sajмова Plemenite općine Turopolje

Godišnji sajam	Prvi put održan	Datum održavanja	Pravni temelj
<i>Lucinjski</i>	1831.	14.XII.	Povelja Franje I. od 26. studenog 1831.
<i>Novoletni</i>	1883.	2.I.	Otpis kr. zem. vlade odjela za unutarnje poslove od 9. lipnja 1882. br. 16937
<i>Svečnički</i>	1602.	7.II.	Povelja kralja Rudolfa II. od 29. ožujka 1602.
<i>Josipovski</i>	1869.	15.III.	Otpis vis. kr. namjest. vijeća od 25. svibnja 1868. br. 5875

¹³ Laszowski, *Monumenta*, vol IV, prilog 80, str. 138-141.

¹⁴ Laszowski, *Monumenta*, vol IV, prilog 253, str. 446-447.

¹⁵ Isto.; Termini novih Dubranskih sajмова bili su dani nakon blagdana sv. Katarine (25.XI) i blagdana sv. Petra i Pavla (30. VI).

¹⁶ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Fond Plemenite općine Turopolje 122 (dalje: FPOT), broj kutije (dalje: br. kut.) 3, zapisnik sjednice (dalje: zs) 31. VIII. 1868.,točka (dalje: t.) 5, rješenje Visokog kr. namjesničkog Vijeća od 25. svibnja 1868., br. 5875

¹⁷ HDA, FPOT, br. kut. 8, zs 8. VII. 1882., t. 3, otpis kr. zemaljske vlade od 9. lipnja 1882. broj 16937

¹⁸ Isto.

Godišnji sajam	Prvi put održan	Datum održavanja	Pravni temelj
<i>Filipovski</i>	Između 1602. i 1645.	1.V.	Nepoznato
<i>Telovski</i>	1602.	20.VI.	Povelja kralja Rudolfa II. od 29. ožujka 1602.
<i>Magdalenski</i>	1882.	21.VII.	Otpis kr. zem. vlade odjela za unutarnje poslove od 9. lipnja 1882. br. 16937
<i>Lovrečki</i>	1649.	10.VIII.	Povelja kralja Ferdinanda III. od 18. lipnja 1649.
<i>Angelski</i>	1602.	5.IX.	Povelja kralja Rudolfa II. od 29. ožujka 1602.
<i>Matejevski</i>	1602.	21.IX.	Povelja kralja Rudolfa II. od 29. ožujka 1602.
<i>Terezinski</i>	1831.	15.X.	Povelja Franje I. od 26. studenog 1831.
<i>Imbrijevski</i>	1884.	4.XI.	Odluka visoke kraljevske vlade od 20. listopada 1884. br. 48083

Tjedni sajmovi

Povelja kojom je kralj Rudolf II. godine 1602. dopustio održavanje četiriju godišnjih sajmova u Velikoj Gorici sadržavala je i odredbu kojom se dozvoljavalo održavanje redovitih tjednih sajmova svake nedjelje.²⁰ Poveljom kralja Ferdinanda III. iz 1649. ti su sajmovi pomaknuti na četvrtak u skladu s novim propisima koji su branili održavanje sajmova u nedjelju.²¹

Usprkos pravu na redovito održavanje tjednih sajmova u Velikoj Gorici, ono je s vremenom prestalo biti prakticirano. Ne znamo točno kada je do toga došlo, no sa sigurnošću možemo tvrditi da se tjedni sajmovi u Velikoj Gorici nisu

¹⁹ HDA, FPOT, br. kut. 9, zs 11. XII. 1884., t. 1, Odluka visoke kraljevske vlade od 20. listopada 1884. br. 48.083; U ovom je slučaju ponovljen model koji je 16 godina ranije bio primijenjen kod Josipovskog sajma. Poveznica ovih dvaju slučajeva nalazila se u činjenici da su pravno oba sajma bila postojala i prije prvog održavanja u Velikoj Gorici. Oba su se, naime, ranije bila održavala u Dubrancu. S obzirom na činjenicu da je Plemenita općina bila vlasnik kako velikogoričkih tako i dubranskih sajmova, s pravnog je aspekta u obje ove prigode bila riječ o preseljenju, a ne o osnivanju novih sajmova.

²⁰ Laszowski, *Monumenta*, vol IV, prilog 41, str. 79-80.

²¹ Laszowski, *Monumenta*, vol IV, prilog 80, str. 138-141.

održavali godine 1860.²² Redoviti tjedni sajmovi ponovo su uvedeni tek 1890. godine.²³ Razlika između tjednih i godišnjih sajмова sastojala se u tome da je na tjednim sajmovima prodavanje proizvoda bilo dopušteno samo trgovcima i obrtnicima koji su obitavali na području upravne općine Velika Gorica te ovlaštenicima Plemenite općine Turopolje koji žive na području upravne općine Velika Gorica.²⁴

“Korizmeni sajmovi”

Posebnu kategoriju sajma predstavljali su “korizmeni sajmovi”. Riječ je bila o neorganiziranom okupljanju određenog broja trgovaca i obrtnika koji su redovito nudili svoje proizvode svake korizmene nedjelje. Najvećim se dijelom radilo o seljacima iz okolice koji su prodavali svoje proizvode poput masla, sira, luka i sjemenja. Njihov je broj varirao između 20 i 30. Za lijepog vremena postavljali su štandove ispred Grada, a kad je kišilo postavljali su ih ispod arkada u prizemlju Grada. Do korizme 1869. nisu plaćali nikakvu pristojbu, no od te godine određena je simbolična pristojba od 2 novčića.²⁵ Do godine 1894. ova je pristojba plaćana izravno blagajniku Plemenite općine Turopolje, a počevši sa 1894. pravo pobiranja tih pristojbi prodavalo se na dražbi po istom modelu po kojemu je bilo prodavano pravo pobiranja pristojbi na godišnjim sajmovima, s time da je zadržano simboličnih 2 novčića pristojbe.²⁶

²² Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK), Zbirka rijetkih knjiga i rukopisa, *Opis mjesta Velika Gorica iz 1860.* Spominje se osam godišnjih sajмова u Velikoj Gorici te se kritizira činjenica da trgovinski potencijal Velike Gorice nije ispunjen u potpunosti upravo iz razloga neodržavanja tjednih sajмова.

²³ HDA, FPOT, br. kut. 11, zs 19. VII. 1890., t. 1; priloženi spis kr. kot. oblasti Velika Gorica od 16. svibnja 1890 br. 3049/1890

²⁴ HDA, FPOT, br. kut. 219, Spisi u vezi sa sajmom u Velikoj Gorici 1924-1936., sp. br. 606/27. To je propis statuta turopoljske općine koji štiti zakonski članak XVIII. od godine 1887., kojim je preinačen posljednji redak §50 zakonskog članka XVII. od godine 1884.

²⁵ HDA, FPOT, br. kut. 3, zs 3.III. 1869., članak 5

²⁶ HDA, FPOT, br. kut. 14, zs 17. XI. 1894., t. 5. Pravo pobiranja ovih pristojbi godine 1894. otkupio je Ivan Mirenić za 2f. Pod identičnim uvjetima pobirao je pristojbu i 1895. (HDA, FPOT, br. kut. 14, zs 18. X. 1895., t. 11). Ako pretpostavimo da je zakupac Mirenić računao s neakvom dobiti od pobiranja tih pristojbi i podijelimo njegovih 2f s naknadom od 2nč, dolazimo do ukupne brojke od najmanje 100 sudionika sajмова u čitavom korizmenom razdoblju, odnosno najmanje 25 na jednu korizmenu nedjelju. Iako ovaj broj prodavača nije bio znan, podatci o vrijednosti ovih sajмова predočavaju nam dio atmosfere u Velikoj Gorici u vrijeme njihova održavanja.

Prodaja regalnog prava²⁷ pjacovine

Plemenita općina Turopolje posjedovala je regalno pravo "pjacovine" prema kojemu joj je pripadao sav prihod od sajmišnih prihoda koje su sudionici sajmo-va morali plaćati. Iznos dužne pjacovine bio je propisan sajamskim cjenicima. Blagajnik POT-a nije izravno pobirao pristojbe na ulazima na sajmište, već su tu dužnost na sebe bili preuzimali najamnici sajmovi.²⁸ Najamnici sajmovi su se za tu dužnost natjecali na dražbama koje su redovito bile održavane u Gradu. Otkup prava pobiranja sajamske pristojbe predstavljao je rizik. Naime, eventualna zarada zakupnika sajma izravno je ovisila o vremenskim prilikama za vrijeme održavanja pojedinog sajma. Tako nisu bili rijetki slučajevi da se zakupnici sajmovi koji nisu ispunili očekivanja kasnije žale turopoljskoj skupštini moleći za oprost dijela dogovorene cijene sajma.

Iznose koje su zakupnici sajmovi bili davali za pojedine sajmove u ovome će istraživanju biti korišteni kao referentni podatak o veličini i značaju sajma. Pretpostavka je da su iznosi uplaćivani u turopoljsku blagajnu izraz percepcije suvremenika o vrijednosti pojedinog sajma te su tretirani u skladu s time. Pojedinaac koji je za sebe bio otkupljivao pravo pobiranja sajamskih pristojbi svakako je računao da će po završetku sajma stvarna svota od pristojbi premašiti onu plaćenu na dražbi. U tom je smislu logična pretpostavka da su stvarni prihodi većine sajmovi bili veći od ovdje navedenih iznosa. Iznimke su predstavljali sajmovi koji su podbacili, najčešće zbog vremenskih neprilika.

U analizi prihoda sajmovi od 1860. do 1899. bit će izdvojena dva razdoblja:
od 1860. do 1882.
od 1883. do 1899.

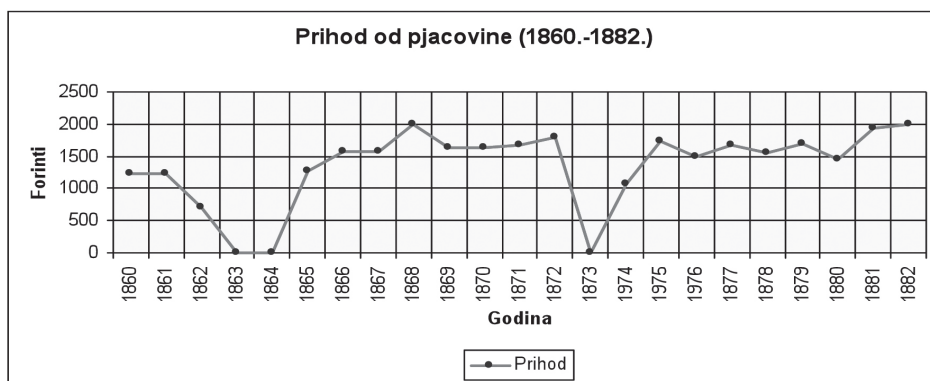
²⁷ "Regalije (*lat.* iura regalia: kraljevsko pravo) – u feudalnim državama srednje i zapadne Europe, prava koja je kralj zadržavao isključivo za sebe, a koja su donosila određenu korist (npr. kovanje novca, ubiranje carina, vađenje ruda). Mala regalna prava (*iura regalia minora*) nisu bila dio vladareve suverene vlasti i njih je vladar u pravilu prenosio na druge ovlaštenike. U hrvatsko-ugarskom pravu to je bilo npr. pravo točenja alkoholnih pića, držanja mesnice, pravo mlinarenja, pravo uzimanja maltarine, pravo na devetinu, desetinu i dr. Veći broj malih regalnih prava s vremenom su postala prava feudalaca, odn. plemićkog posjeda, pa su se nazivala vlastelinskim regalima. Velika regalna prava (*ius regalia maiora*) predstavljala su izraz vladareve suverene vlasti i u načelu su bila neprenosiva. U hrvatsko-ugarskom pravu to su bile zakonodavne, sudske i izvršne funkcije vladara kao npr. pravo podjeljivanja državnih časti i naslova, vrhovno patronatsko pravo, financijski regali (pravo kovanja novca, kopanja ruda, ubiranja carina). Neka velika regalna prava mogla su se dati u zakup (npr. ubiranje carina), ali su se uvijek ostvarivala u kraljevo ime." (Marta Vidaković Mukić, *Opći pravni rječnik*, Zagreb, 2006., str. 998-999.)

²⁸ Blagajnik je izravno pobirao "pjacovinu" samo u iznimno rijetkim prilikama, kada na dražbi nije bila postignuta zadovoljavajuća cijena za pojedini sajam.

Glavni kriterij za razdvajanje prvog i drugog razdoblja jest uvođenje novog sajamskog cjenika 1883. koji je značajno utjecao na porast prihoda. Također, počevši sa 1884. broj velikogoričkih godišnjih sajмова povećao se na konačnih dvanaest.

Sajmišni prihodi 1860.-1882.

Od 1860. do 1872. praksa je bila takva da se pravo pobiranja pristojbi prodavalo u jednom navratu za sve sajmove. Iznimku je predstavljalo kratko razdoblje 1862. godine kada se je pokušalo preći na model pojedinačne prodaje sajмова.

Slika 1: Prihod od pjacovine (1860.-1882.)²⁹

Iz slike 1 vidi se da je takav način prodaje gotovo prepолоvio prihod od sajмова. Izostanak ikakvih prihoda 1863. i 1864. godine bio je uzrokovan zabranom održavanja stočnih sajмова uslijed pojave “marvinske kuge”.³⁰ Prilikom ponovnog početka trgovanja 1865. opet se pribjelo modelu istovremenog prodavanja “pjacovine” za sve sajmove. U usporedbi s početkom desetljeća počeo je trend povećavanja cijena koje su se krajem šezdesetih ustalile na oko 1.600 forinti.

²⁹ Podatci su kompilirani na temelju proračuna POT-a (HDA 122, FPOT, br. kut. 103-110), a nadopunjeni na temelju točki zapisnika sjednica POT-a koje se tiču dražbi sajmišta (HDA 122, FPOT, br. kut. 2-8).

³⁰ HDA, FPOT, br. kut. 3, zs 30. V. 1863., t. 9. Marvinska kuga 1863. javlja se i u drugim izvorima. U katalogu gospodarske izložbe u Zagrebu 1864. navodi se kako je stočna pošast koja je harala čitavu 1863. zadala velik udarac hrvatsko-slavonskom izvozu. Na području čitave Hrvatske i Slavonije do ožujka 1864. oboljelo je 7.165 grla, a od tog je broja uginulo 5.598, ubijeno 249, a ozdravilo 1.318. Smrtnost je iznosila 81,6 posto. Na području Vojne krajine stradalo je do 2.000 grla. (*Prva izložba dalmatinsko-hrvatsko-slavonska 1864. mjeseca kolovoza, rujna i listopada obdržavana u Zagrebu*, Brzotis A. Jakića, Zagreb, 1864., str. 36)

Iznimku je predstavljala 1868. godina kada su svi sajmovi prodani za 250 f po sajmu, odnosno ukupno 2.000 f za tadašnjih 8 godišnjih sajмова u Velikoj Gorici. Ovako veliko odstupanje pokazalo se jednostavno kao vrlo loša poslovna prosudba zakupnika sajмова.³¹ Lagani porast prihoda početkom sedamdesetih bio je uvjetovan uvođenjem devetog velikogoričkog godišnjeg sajma, Josipovskog.

Godine 1872. prvi put je s pozitivnim rezultatima primijenjen model pojedinačne prodaje sajмова. Za razliku od iskustva devet godina ranije, ovaj put je takav način prodaje donio za oko 120 f veću zaradu, odnosno oko 1.800 forinti. Međutim, model se nije imao priliku ustaliti jer su već sljedeće godine otkazani godišnji sajmovi radi ponovnog izbijanja marvinske kuge.³² Trgovanje je ponovo započeto koncem 1873. no cijelu je sljedeću godinu obilježio oporavak od marvinske pošasti pa je godišnja zarada jedva premašivala 1.000 forinti. Razdoblje od 1876. do 1880. bilo je posljednje u kojemu se primjenjivao model istovremene prodaje svih sajмова. Povratak na takav model prodaje koincidira s ekonomskom depresijom koja je nakon bečkog burzovnog sloma 1873. uzrokovala raširene poteškoće u akumuliranju kapitala i deflaciju cijena.³³ Istovremena prodaja svih sajмова pružala je relativnu sigurnost dotoka kapitala. U ovom je slučaju spomenuta sigurnost prevagnula nad potencijalom veće zarade primjenom modela pojedinačne prodaje sajмова koji se pokazao uspješnim 1872. godine.

Širenje sajmišta i uvođenje novog sajamskog cjenika

Posljednjih dvadesetak godina 19. stoljeća općenito predstavljaju razdoblje u kojemu je POT doživljavao uspon. Temelj tog uspona bile su učestale uspješne prodaje stabala iz Turopoljskog luga koje su donijele financijsku stabilnost. Na velikogoričko se je sajmište novostečena stabilnost posredno odrazila jer je

³¹ Prvotno, svi su sajmovi - od Lucijskog 1867. do Terezinskog - 1870. prodani u jednom navratu za 250 forinti po sajmu. Najamnici su bili Tomo i Pavel Galeković i Franjo Černić iz Mraclina. Skupština je tu prodaju primila "na radostno znanje". No čini se da su najamnici uzeli preveliki zalogaj. Već nakon tri sajma (Lucinjski '67, Svečnički i Filipovski '68) postalo je jasno da neće biti u stanju plaćati tako visoku najamninu. Od ugovorenih 750 u turopoljsku je blagajnu uplaćeno samo 100 forinti. U obraćanju skupštini molili su da im se smanji cijena najma i da se trajanje ugovora smanji sa tri na jednu godinu. Pravdajući svoj loš poslovni učinak spominju da su na svakom od tri sajma prilikom pobiranja pjacovine izbijale svađe, a na jednome čak i tučnjava. Skupština je odbacila njihovu molbu te je odvjetniku Poglediću naloženo da dogovoreni iznos utjera sudbenim putem. Skupština je ipak naknadno prihvatila dio molbe koji se odnosio na skraćivanje ugovora na samo jednu godinu. Razlog je bio taj što je jedan od najamnika, Franjo pl. Černić, slomio nogu te nije bio sposoban ubirati pjacovinu. Skupština je pokazala susretljivost i odustala od sudskog utjerivanja dugova za preostale dvije godine najma sajmišta.

³² HDA, FPOT, br. kut. 4, zs 13.XII. 1873., t. 15

³³ Eric Hobsbawn, *The Age of Empire 1875-1914*, London, 1987., str. 34-35.

Općina bila u stanju kupiti novo zemljište za proširenje sajmišta. Ovo nipošto nije bila jedina kupovina nekretnina koju je u spomenutom razdoblju POT bio poduzimao, no svakako je za Veliku Goricu najznačajnija.

Riječ je bila o zemljištu u samom središtu mjesta Velika Gorica, uz južnu stranu državne ceste Zagreb-Sisak. Prilika za kupovinu strateški bitnih čestica ukazala se nakon što je 1882. preminuo njihov dotadašnji vlasnik Franjo pl. Pogledić koji je bio odbijao prodati ih. Zemljište je naslijedio Imbro pl. Josipović koji ga je, zajedno s na njemu stojećom gostionom, prodao POT-u za 8.500 f.³⁴ Značaja kupovine bili su svjesni i suvremenici, a o tome svjedoče riječi uvrštene u zapisnik sjednice POT-a na prijedlog velikogoričkog župnika Josipa Kolarića nakon konačnog gruntovnog prijenosa u prosincu 1884. Tamo je izražena zahvala Imbri pl. Josipoviću koji je compossessoratu ustupio zemljište koje je za uređenje sajmišta bilo neophodno, za razliku od prijašnjih vlasnika koji ju "(...) uz nikakovu cieniu ustupiti nehtiedoše."³⁵

Kupovina novog zemljišta za sajmište koincidirala je s povišenjem sajamskog cjenika. Stari sajamski cjenik bio je na snazi od 1849. s tek manjim modifikacijama 1871.³⁶ Valja napomenuti da je cjenik sajmišnih pristojbi na terenu često bio podložan preinakama, odnosno zloporabama. Tome se pokušalo stati na kraj tek 1880. Inicijativu je pokrenulo općinsko poglavarstvo Velike Gorice, a podržao sisački podžupan J. Muzler. U obrazloženju svoga postupka velikogoričko općinsko poglavarstvo se pozivalo na ukupno četiri zaprimljene pritužbe čiji su autori bili općinski odbornici. U njima se upozoravalo na očite zloporabe koje se prilikom pobiranja pristojbe vrše na sajmištima, ali i nepravilnosti istog tipa kod plaćanja skelarine za prijelaz Save. Spomenute su pritužbe nedvosmisleno tvrdile da je iznos sajmišne pristojbe i skelarine gotovo svaki put drugačiji. Sisački je podžupan na temelju inicijative velikogoričkog poglavarstva izdao nalog *Turopoljskom compossessoratu* da se prilikom svakog sajma na mjestima gdje se obavlja plaćanje moraju istaknuti cjenici, kako bi svatko lako mogao vidjeti koliko mu je uistinu platiti. Isti je nalog sadržavao odredbu da cjenici budu istaknuti i na skelama.³⁷ Ujedno je općinsko poglavarstvo bilo ovlašteno kontrolirati poštuju li se propisane tarife te je ovlašteno kazniti svaku zloporabu.³⁸

³⁴ HDA, FPOT, br. kut. 8, zs 23. XII. 1882., t. 1

³⁵ HDA, FPOT, br. kut. 9, 13. XII. 1884., t. 2

³⁶ HDA, FPOT, br. kut. 4, zs 13. XII. 1871., t. 2

³⁷ HDA, FPOT, br. kut. 7, zs 10. VII., t. 15, spis kr. podžupanije sisačke br. 4808/1880

³⁸ Isto.

Tablica 2: Prijepis sajamskog cjenika od 23. svibnja 1883.³⁹

Od podne prije sajma pa na cio dan sajma, plaća se na ulazima u Vel. Goricu maltarina , i to od svakog konja ili vola, budi upregnuta pod kola ili ne po 10 novč. a od svakih kola po 20 novč., koja liniju prođu	
Od šatora većega	50nč
Od šatora manjega	25nč
Od kola s kojih se trži	25nč
Od stola s kojega se trži	20nč
Od klupe sa koje se trži	10nč
Od mjesta na kojem se iz košare, torbe itd. trži	5nč
Od mjesta na kojem se samo iz ruke trži	3nč
Od velikoga marvinčeta, t.j. krave, osla itd.	10nč
Od sitne marve, tj. teleta, ždrebeta, krmka, koze, janjca itd.	5nč
Od peradi koja se tjera ili iz ruke trži kao guske, pure itd. po kom.	1nč
Lončari, opančari, kožari i klobučari od svog mjesta	50nč
Rešetari i stolari	25nč
Od praznih kola ili saona koja na sajmištu stoje na prodaju	20nč
Od četveroprežnih kola ili saona s kojih se trži	40nč
Od svakoga mjesta s kojeg se žestoko piće trži, kao i svakih kola ili saona na kojih se vino, pivo, rakija itd. toči	50nč
Od svakoga mjesta s kojeg se žestoko piće trži, kao i svakih kola ili saona na kojih se vino, pivo, rakija itd. toči, a uz kola šator ili sjednica imade	1f
Od malih kola ili saona koje čovjek vuče	5nč
Od svakog ognja pečenjara	40nč
Bačvari koji na zemlji robu trže od svakoga komada preko pol hektolitra	10nč
Bačvari koji na zemlji robu trže od svakoga komada izpod pol hektolitra	5nč
Koritari od svakog komada do 5 njih	5nč
Koritari sa više od 5 komada plaćaju samo od mjesta	25nč

No, i nakon ovog upozorenja nastavila se je praksa utjerivanja previsokih pristojbi zbog čega je općina morala više puta intervenirati.⁴⁰ Reakcija turopoljske skupštine je bila takva da je pokrenula inicijativu za povećanjem sajamskih pristojbi. Smatrali su da je cjenik u usporedbi s ostalim sajmovima prenzak te

³⁹ HDA, 122, FPOT, br. kut. 17, zs 20. VI. 1906., t. 4, Sajamski cjenik iz 1883.

⁴⁰ HDA, FPOT, br. kut. 7, zs 28. IV. 1881., t. 16

je županu dat mandat da sastavi novi i predloži ga kr. podžupaniji sisačkoj na odobrenje.⁴¹ Sastavljanje novog cjenika župan je argumentirao mnogim novim dužnostima koje su od sastavljanja starog cjenika 1849. zapale organizatora sajma. U tom smislu navodi da su morali napraviti hrastove tende na mjestu gdje su stajali konji, redovito zasipavati prostor sajmišta šljunkom, davati plaću i smještaj povjereniku zaduženom za izdavanje marvinskih putnica, plaćati 10 posto prihoda od sajмова, a spominje se i vrlo izvjesni novi trošak na ime zdravstvene kontrole blaga ulazećeg na sajam.⁴²

Positivan odgovor sisačke podžupanije stigao je tek u svibnju 1883., gotovo godinu i pol dana nakon što je župan uputio molbu.⁴³ Specifičnost novog sajamskog cjenika bila je ta što je bio namijenjen isključivo za sajmove u Velikoj Gorici i Dubrancu, odnosno za sajmove u nadležnosti POT-a, za razliku od onoga iz 1849. koji je bio jedinstven za čitavu zagrebačku županiju. Cjenik je stupio na snagu 1. lipnja 1883.⁴⁴ Naloženo je da se nove sajamске pristojbe imaju utjerivati na sva četiri ulaza na sajmište: *“kod kuće Janka Hribara, kod crkve, od Vukovine na početku Velike Gorice i na početku Male Gorice”*.⁴⁵ Posebno je naglašeno da su, kao i do tada, od plaćanja novih pristojbi oslobođeni članovi turopoljskog compossessorata.⁴⁶ Iako su morali biti zadovoljni pozitivnim ishodom svoje molbe, turopoljski su zastupnici bili i pomalo oprezni. U zapisniku sjednice ova važna odluka nije popraćena nikakvim euforičnim komentarom, ili barem s uobičajenim “odobravanjem”. Umjesto toga od općine je na naredna tri sajma zatražen angažman dodatnih stražara koji bi mogli reagirati ukoliko se za to stvori potreba.⁴⁷ Vjerojatno je izostanak euforije bio potaknut neizvjesnošću kako će na porast pristojbe reagirati gosti sajma. Stražarska asistencija naknadno je produžena na sve sajmove 1883. godine,⁴⁸ a od sljedeće je godine njihovo prisustvo postalo redovito.⁴⁹

⁴¹ Isto.

⁴² HDA, FPOT, br. kut. 7, zs 13. XII. 1881., t. 4

⁴³ HDA, FPOT, br. kut. 8, zs 17. VII. 1883., t. 1

⁴⁴ HDA, FPOT, br. kut. 17, zs 20. VI. 1906., t. 4, priložen Sajamski cjenik iz 1883. Cjenik je odobren rješenjima sisačke podžupanije, i to 23. svibnja 1883. br. 3.617, 31. srpnja 1883. br. 2.588 i 6. studenog 1885. br. 7.483, a potvrđen je odlukom unutarnjeg odjela visoke kraljevske vlade od 19. studenog 1883. br. 41.908.

⁴⁵ HDA, FPOT, br. kut. 8, zs 17. VII. 1883., t. 1

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ HDA, FPOT, br. kut. 8, zs 24. IX. 1883., t. 5

⁴⁹ HDA, FPOT, br. kut. 9, 22. IV. 1884., t. 31

U srpnju 1884. donesena je odluka o rušenju triju starih stražarnica na sajmu. Odluka je proizlazila iz činjenice da su novim uređenjem sajmišta koje je propisivalo pobiranje sajamskih pristojbi na ulazima na sajam one izgubile svoju funkciju.⁵⁰

S obzirom da je odluka sisačke podžupanije o odobrenju novih sajamskih tarifa, inače datirana 22. svibnja 1883., obznanjena tek na sjednici plemića Plemenite općine Turopolje održanoj 17. srpnja iste godine, prvi sajam koji je prodan prema novom cjeniku bio je tek netom dozvoljeni Magdalenski sajam 21. srpnja 1883.⁵¹

Na nove cijene najburnije su reagirali samoborski i petrinjski klobučari predvođeni Mijom Kocijanićem koji su poslali utok na visoku kraljevsku zemaljsku vladu, odjel za unutarnje poslove.⁵² Utok je odbijen uz objašnjenje da je uređenje velikogoričkog sajmišta iziskivalo velike troškove, jednako kao i kupovina novog zemljišta za proširenje sajmišta.⁵³

Nedostatak novog načina pobiranja sajmovnine na ulazima proizlazio je iz činjenice da se je u danima sajmovanja praktički cijelo mjesto pretvaralo u sajmište. To je pak činilo probleme ljudima koji nisu išli na sajmište, ali su morali proći kroz Veliku Goricu. Novim upravnim uređenjem iz 1886. godine, koje je Veliku Goricu odredilo kao središte kotarske oblasti, tim su slučajnim prolaznicima bili pridodani i oni koji su zbog obavljanja raznih administrativnih poslova morali dolaziti u Veliku Goricu. Striktno pridržavanje pravila koja su propisivala da u dane održavanja sajmišta svatko tko ulazi u mjesto s kolima ili teglećom marvom ima platiti sajamsku pristojbu tako je neposredno udaralo po džepu sve veći broj ljudi koji su dolazili u Veliku Goricu, ali ne i na sajmište. O tome doznajemo iz žalbe Girolama Pristera iz Zagreba protiv pobiranja pjacovine na sajmu 6. travnja 1888. U žalbi između ostaloga stoji da je "(...) *vrlo dobro znano da se pjacovina ima pobirati na samom teritoriju gdje se sajam factično obdržava, a ne pri ulazu u dotično mjesto (...)*".⁵⁴ Prister očito nije bio upoznat s odlukom sisačke podžupanije iz svibnja 1883. kojom regulira plaćanje sajmovnine na ulazima u Veliku Goricu, kao ni s posljedičnim prodavanjem starih stražarnica koje su ranije bile služile u tu svrhu u rujnu 1884. godine. Stoga ne čudi odbacivanje njegove žalbe

⁵⁰ HDA, FPOT, br. kut. 9, 19. VII. 1884., t. 9. Stražarnice, odnosno matrijal od kojega su bila sagrađene, prodane su na dražbi za 38 f 5 nč kupcu Ljubomiru Tarbuku. (HDA, FPOT, br. kut. 9, 24. IX. 1884., t. 11)

⁵¹ HDA, FPOT, br. kut. 8, zs 24. IX. 1883., t. 26

⁵² HDA, FPOT, br. kut. 8, zs 13. XII. 1883., t. 3

⁵³ Isto.

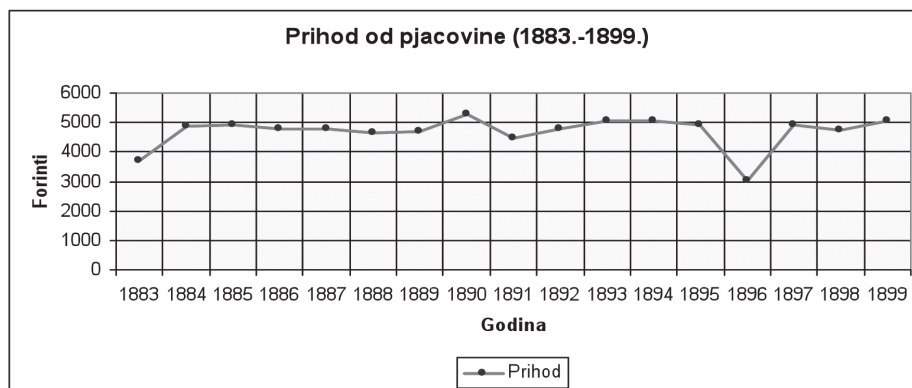
⁵⁴ HDA, FPOT, br. kut. 11, zs 28. IV. 1888., t. 22; prijepis žalbe Girolama Pristera protiv pobiranja pjacovine na sajmu 6. travnja 1888.

kao neutemeljene.⁵⁵ No taj konflikt, koliko god se možda činio marginalnim, ukazuje na pojavljivanje novog pitanja koji će se ubrzanim razvojem Velike Gorice u narednim godinama dodatno intenzivirati - pitanja opravdanosti održavanja velikih stočnih sajmova u samom mjestu Velika Gorica.

Sajmišni prihodi 1883.-1890.

Slika 2 svjedoči o prilično uravnoteženim prihodima između 1883. i 1899. godine. Prosječna je zarada iznosila 4.688 forinti. Najveća je zarada bila 1890., a najmanja 1896.⁵⁶ Gornju amplitudu djelomično možemo objasniti trenutačnim dojmom koji je na potencijale zakupnike velikogoričkih sajmova mogla imati činjenica da je nedavno završena segregacijska parnica s bivšim podanicima iz Lekenika. Između ostalog, segregacija je za Lekeničane značila da će morati plaćati sajamske pristojbe u Velikoj Gorici. Donja je amplituda rezultat izbivanja svinjske kuge 1896. koja je za posljedicu imala zabranjivanje najvećeg broja godišnjih sajmova u čitavoj zagrebačkoj županiji. U Velikoj Gorici nisu držana četiri sajma u razdoblju od srpnja do listopada. No i sajmovi koji su se bili održavali zabilježili su manje prihode. Spomenuta četiri otkazana sajma 1896. jedini su godišnji sajmovi koji se nisu održali u čitavom razdoblju od 1883. do 1899.

Slika 2: Prihod od pjacovine (1883.-1899.)⁵⁷

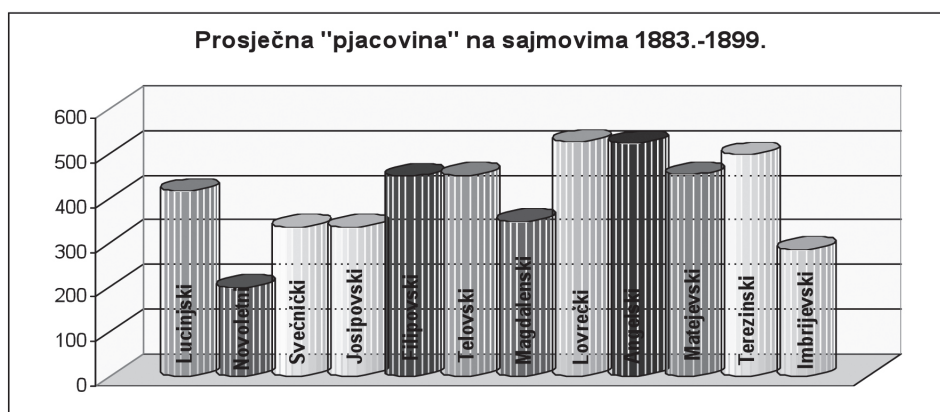
⁵⁵ HDA, FPOT, br. kut. 11, zs 28. IV. 1888., t. 22; očitovanje turopoljskog župana na žalbu Girolama Pristera

⁵⁶ Isto. U prvom je slučaju postignut iznos od 5.299 f, a u drugom 3.016 f. Godine 1883. od godišnjih velikogoričkih sajmova uprihodeno je 3.709 f, no s obzirom da je novi sajamski cjenik prvi put primijenjen tek u srpnju 1883., razumno je pretpostaviti da bi zarada bila puno bliža spomenutom prosjeku od 4.688 f.

⁵⁷ Podatci su kompilirani na temelju proračuna POT-a (HDA 122, FPOT, br. kut. 112-122, br. knj. 99-102), a nadopunjeni na temelju točki zapisnika sjednica POT-a koje se tiču dražbi sajmišta (HDA 122, FPOT, br. kut. 8-15).

Slika 3 pokazuje prosječnu dinamiku poslovanja na velikogoričkim sajmovima kroz godinu. Ako uzmemo u obzir činjenicu da je *magdalenski sajam* bio uveden tek 1883. te se nije uspio do kraja afirmirati u istraživanom razdoblju, grafički prikaz pokazuje iznimnu pravilnost. Trgovanje je bilo najslabije početkom godine. Najveći prihodi bili su na sajmovima od svibnja do listopada, odnosno od filipovskog do *terezinskog sajma*. U istom je razdoblju održavano sedam od ukupno dvanaest godišnjih sajmova. Vrhunac je dosezan u ljetnim mjesecima na *lovrečkom* i *angelskom* sajmu početkom kolovoza, odnosno početkom rujna. Treći najveći sajam bio je *terezinski* koji se održavao sredinom listopada.

Slika 3: Prosječni sajmišni prihodi po sajmu (1883.-1899.)⁵⁸

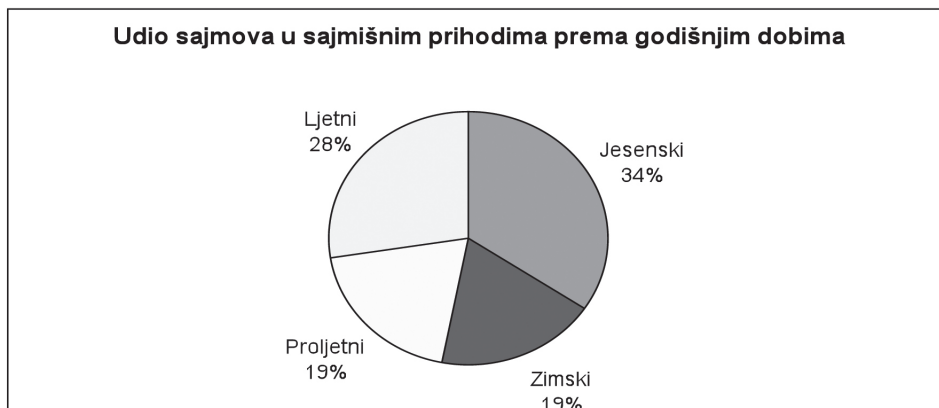
Kalendarski su se četiri sajma održavala na jesen, tri na ljeto i zimu, te dva na proljeće.⁵⁹ Iz priloženog se grafičkog prikaza (*slika 4*) vidi da su prema kalendarskom kriteriju najveći udio u prihodima imali jesenski sajmovi. Činili su više od trećine svih prihoda. Uostalom, upravo su jesenski sajmovi bili najbrojniji. No, usporedba ljetnih i zimskih sajmišnih prihoda, gdje su i jedna i druga kategorija uključivale po tri godišnja sajma, upućuje na znatno veći obujam razmjene koji se na velikogoričkom sajmištu odvijao tijekom ljetnih mjeseci. Taj je podatak razumljiv ako uzmemo u obzir činjenicu da se ljeti povećavala ponuda poljo-

⁵⁸ Podatci su kompilirani na temelju proračuna POT-a (HDA 122, FPOT, br. kut. 112-122, br. knj. 99-102), a nadopunjeni na temelju točki zapisnika sjednica POT-a koje se tiču dražbi sajmišta (HDA 122, FPOT, br. kut. 8-15).

⁵⁹ Proljetni su sajmovi bili *filipovski* i *telovski*, ljetni *magdalenski*, *lovrečki* i *angelski*, jesenski *matejevski*, *terezinski*, *imbrijevski* i *lucinjski*, a zimski *novoletni*, *svečnički* i *josipovski*. Termin telovskog sajma bio je 20. lipnja tako da se taj sajam u iznimnim godinama, kada je dan nakon sajma bila nedjelja, održavao u kalendarskom ljetu.

privrednih proizvoda. Štoviše, uzevši u obzir da je u postotcima udio zimskih gotovo jednak udjelu proljetnih sajмова,⁶⁰ mogli bismo tvrditi da je udio zimskih sajмова i ovako izuzetno velik. Svakako da pri tome valja imati na umu da su zimski sajmovi bili brojniji, no i dalje se postotak udjela zimskih sajмова čini prilično visokim. Objašnjenje je dvojako. S jedne se strane ne smije zanemarivati da je tradicionalno najjača privredna grana u Turopolju bilo svinjogojstvo, a upravo su niske zimske temperature najpogodnije za svinjokolje. Vjerojatno je upravo iz te činjenice proizašla posebnost velikogoričkog sajmišta u kontekstu Zagrebačke županije. Naime, Velika je Gorica bila mjesto s najučestalijim zimskim sajmovima u čitavoj županiji. Štoviše, tijekom mjeseca siječnja Velika Gorica bila je jedino mjesto Zagrebačke županije u kojem je bio održavan sajam (“novoletni”).

Slika 4: Udio sajмова u sajmišnim prihodima prema godišnjim dobima⁶¹

Usporedba udjela sajmišnih u proračunskim prihodima POT-a 1860-1899.

U razdoblju od 1860. do 1882. apsolutno najveći prihod zabilježen je 1882., a relativno najveći udio zabilježen je 1870. (Tablica 3). Od 1860. do 1868. održavano je osam godišnjih sajмова, od 1869. do 1881. održavano ih je devet, a 1882. održavano je deset godišnjih sajмова. Prosječni je zarada iznosila 1.585 f godišnje, a udio sajmišnih prihoda u ukupnim prihodima u čitavom razdoblju iznosio je 11,22 posto. S iznimkom godina 1862. i 1863., kada je sajmište je bilo

⁶⁰ Točan udio zimskih sajмова iznosio je 18,7%, a proljetnih 19,3%.

⁶¹ Podatci su kompilirani na temelju proračuna POT-a (HDA 122, FPOT, br. kut. 112-122, br. knj. 99-102), a nadopunjeni na temelju točki zapisnika sjednica POT-a koje se tiču dražbi sajmišta (HDA 122, FPOT, br. kut. 8-15).

zatvoreno zbog marvinske kuge, najniži je prihod zabilježen 1874. kada je uprihođeno 1.060 f i 60 nč s udjelom u ukupnim prihodima od tek 5,14 posto. Uzroke ovako niskih prihoda ponovno valja tražiti u polaganom oporavku od posljedica marvinske kuge koja je prethodne 1873. godine bila uzrokom potpunog zatvaranja sajmišta. Relativno najveći udio sajmišnih u ukupnim prihodima zabilježen je 1870. Stvarna zarada od 1.636 f nije iskakala od prosjeka pa tako uzrok visokog udjela treba tražiti u iznimno niskim ukupnim prihodima POT-a od oko 7.000 forinti.

Tablica 3: Proračunski prihodi, sajmišni prihodi i udio sajmišnih u proračunskim prihodima 1860-1882.⁶²

Godina	Proračunski prihodi	Sajmišni prihodi	Udio sajmišnih u proračunskim prihodima
1860.	9858,15	1226,88	12,45%
1861.	17136,93	1226,88	7,16%
1863.	15101,37	-	0,00%
1864.	10802,55	-	0,00%
1865.	10460,55	1278,6	12,22%
1866.	16778,4	1568,8	9,35%
1867.	10600,5	1568,8	14,80%
1868.	12656,86	2000	15,80%
1869.	11115,85	1636	14,72%
1870.	7019,89	1636	23,31%
1871.	12082,18	1678	13,89%
1872.	16878,55	1799,6	10,66%
1874.	20621,83	1060,6	5,14%
1875.	16061,69	1738,25	10,82%
1876.	14857,07	1500	10,10%
1877.	12306,17	1670,05	13,57%
1878.	13917,19	1557,6	11,19%
1880.	15041,42	1456,52	9,68%
1881.	12168,1	1930	15,86%
1882.	14589,13	2005,41	13,75%

⁶² Podatci su kompilirani na temelju proračuna POT-a (HDA 122, FPOT, br. kut. 103-110), a nadopunjeni na temelju točki zapisnika sjednica POT-a koje se tiču dražbi sajmišta (HDA 122, FPOT, br. kut. 2-8).

U razdoblju od 1883. do 1899. bilježi se značajan rast prihoda u turopoljskom proračunu (*Tablica 4*). Za to su najzaslužnije velike prodaje hrastova iz Turopoljskog luga. Prosječni je udio sajmišnih prihoda u ukupnim prihodima iznosio 17,69 posto. Zadržavanje visokog udjela sajmišnih u ukupnim prihodima valja tražiti u fizičkom proširenju sajmišta i uvođenju novog sajamskog cjenika. Prosječni su sajmišni prihodi u čitavom razdoblju iznosili 4.688 f, s pozitivnom amplitudom od 5.299 f godine 1890. i negativnom amplitudom od 3.016 f godine 1896. Negativnu amplitudu s gotovo prepolovljenim sajmišnim prihodom treba tumačiti isključivo u svjetlu marvinske pošasti koja je 1896. godine dovela do zabrane najvećeg broja sajмова u Zagrebačkoj županiji. Ista godina čini iznimku u inače vrlo uravnoteženim prihodima koji su se u turopoljsku blagajnu redovito slijevali iz stavke prodaje regalnog prava pjacovine.⁶³

Tablica 4: Proračunski prihodi, sajmišni prihodi i udio sajmišnih u proračunskim prihodima 1883-1899.⁶⁴

Godina	Proračunski prihodi	Sajmišni prihodi	Udio sajmišnih u proračunskim prihodima
1883.	-	3709,75	-
1884.	21223,19	4854,05	22,87 %
1885.	27274,23	4918,44	18,03 %
1886.	29829,37	4785,3	16,04 %
1887.	23299,69	4780,94	20,52 %
1888.	22186,04	4668,75	21,04 %
1889.	24800,1	4691,75	18,92 %
1890.	28160,94	5299,15	18,82 %
1891.	-	4477,1	-
1892.	47153,33	4800,1	10,18 %
1893.	22992,74	5048,55	21,96 %

⁶³ U proračunima POT-a postojale su stavke poput prodaje drva, sijena, utjerivanja zaostalih dugova ili najma nekretnina koje su u pojedinim godinama premašivale sajmišne prihode, no zajednička je svim tim stavkama bila nepredvidivost. S druge strane, pjacovina je redovito bila među najznačajnijim proračunskim prihodima.

⁶⁴ Podatci su kompilirani na temelju proračuna POT-a (HDA 122, FPOT, br. kut. 112-122, br. knj. 99-102), a nadopunjeni na temelju točki zapisnika sjednica POT-a koje se tiču dražbi sajmišta (HDA 122, FPOT, br. kut. 8-15).

Godina	Proračunski prihodi	Sajmišni prihodi	Udio sajmišnih u proračunskim prihodima
1894.	40625,23	5031,04	12,39 %
1895.	25316,38	4914,65	19,41 %
1896.	-	3016,2	-
1897.	24655,71	4900,1	19,87 %
1898.	33134,08	4752,3	14,34 %
1899.	37965,67	5048,25	13,30 %

Zaključak

Redoviti organizirani sajmišni dani u Velikoj Gorici postoje još od početka 17. stoljeća, no tek od druge polovice 19. stoljeća izvori nam dopuštaju detaljnije analiziranje njegova lokalnog značenja. Rast značajnosti sajmišta u istom razdoblju neraskidivo je vezan s općenitim gospodarskim usponom POT-a. Kroz čitavo razdoblje sajmište je predstavljalo kontinuirani i pouzdani izvor prihoda. Značajnija su odstupanja od prosjeka zabilježena samo u godinama raširenih stočnih zaraza. S početnih osam godišnjih sajmov 1860., njihov se broj do 1884. popeo na dvanaest, a od 1890. počeli su se održavati i redoviti tjedni sajmovi. Uslijed sve boljih poslovnih rezultata POT-a, koji su mu omogućili kupovinu novih zemljišnih čestica u Velikoj Gorici, u istom se razdoblju povećava i površina velikogoričkog sajmišta. Značajan utjecaj na rast sajmišnih prihoda imala je i promjena sajamskog cjenika iz 1883. Za razliku od prethodnog cjenika koji je od 1849. bio na snazi za sve sajmove Zagrebačke županije, novi je cjenik bio sastavljen isključivo za sajmove u vlasništvu POT-a.

U drugoj polovici 19. stoljeća Velika Gorica doživjela je do tada nezabilježen uspon, a sajmište treba promatrati i kao jedan od uzroka i kao ilustraciju spomenutog uspona. Pokretač razvoja velikogoričkog sajmišta bio je ekonomski interes POT-a. Na taj je način POT posredno kroz sajmište djelovao kao katalizator razvoja Velike Gorice, potvrđujući njenu središnju ulogu u lokalnom turopoljskom kontekstu.

IZVORI:

Hrvatski državni arhiv, Fond Plemenita općina Turopolje, 122
LASZOWSKI, Emilij, *Monumenta Historica nob. communitatis Turopolje olim "Campus Zagrebiensis" dictae, volumen quartum*, Zagreb, 1908.

LITERATURA:

HORVAT, Rudolf, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1994.
LASZOWSKI, Emilij, *Povijest Turopolja, sv. I*, Zagreb, 1910.
SELJAN, Dragutin, *Zemljopis pokrajina ilirskih ili Ogledalo zemlje*, Zagreb, 2005.
Imenik male privrede 1983., Velika Gorica, 1983.
GROSS, Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1985.
VIDAKOVIĆ MUKIĆ, Marta, *Opći pravni rječnik*, Zagreb, 2006.

NOBLE MUNICIPALITY OF TUROPOLJE AND VELIKA GORICA FAIR

By Hrvoje Malčić, Zagreb

Summary

The study will present the development of the Velika Gorica fair between 1860 and 1899. Chronology of introduction of yearly fairs to Velika Gorica will be presented. Note will also be taken of weekly and "lent" fairs. Analysis will be conducted primarily through the preserved records of Noble Municipality of Turopolje (POT) fair incomes. Changes in prices and spatial expansion of the fair will also be taken into consideration. Fair incomes refer to assets entering the POT treasury by way of royal rights of collecting fair fees ("pjacovina"). Along with an analysis of overall annual fair incomes, an analysis of particular yearly fairs will also be conducted. It will be used as an insight into the dynamics of trading at the Velika Gorica fair throughout the year. The analysis will be based on the original archival material, that is on POT notes of proceedings and the preserved POT yearly budgets. The preserved budgets will also be used to interpret how the Velika Gorica fair has been changing its character in the defined period.

Key words: Velika Gorica, Noble Municipality of Turopolje, Velika Gorica fair

Prijevod: autor